Petre BEŞLIU MUNTEANU

Muzeul de Istorie din Sibiu
The History Museum in Sibiu

Episcopia Romano-Catolică din Alba Iulia Jubileu (aproximativ) milenar

The Roman-Catholic cathedral from Alba Iulia – The Millennium Jubilee of the Catholic Episcopacy of Transylvania

Celebrating the millennium jubilee of the Catholic Episcopacy of Transylvania, dr. Daniela Marcu Istate and her team published an archaeological monography and a catalog of an exibition in The National Museum of Alba Iulia.

The monography published both in hungarian and roumanian brings together the arcaeological informations from the excavations. Only a little surface of the innerside of the medieval (and also, roman) precinct was uncovered but the results were remarcable: vestiges(structures of the brick walls, wooden structures, tombs, ovens) from Roman Age untill the 18-th century and many artefacts from metal(even silver golded), ceramics, glasses.

The new archaeological informations put in a new light the previous. Alba Iulia is one of the rechest archgaeological sites from Transylvania. The archaeological traces dated from the two mileniums of the christianism were found there. Before the Hungarians rulers, the native population have settled the region. In fact, in spite of permanet rides of the migrators, the place was almost permanetly lived. Both in roman s and medieval times, Alba Iulia was one of the most important economic and cultural center of Transilvania and The Roman –Catholic Episcopacy is the oldiest institution in Romania.

Keywords: exhibition, palace, medieval, archaeology,cathedral, palace

Institution's address: Str. Mitropoliei, nr. 2, Sibiu, România, tel.: +40-(269)218. 143

Personal e-mail: *p_besliu@yahoo.com*

Prima etapă[1] a aniversarii milenare a unei instituţii religioase de pe teritoriul României a trecut deja în istoria contemporană cu oarecare blazare politică. Prin efortul Danielei Marcu Istrate[2], arheolog-expert, doctor în ştiinţe istorice al Universităţii Babeş Bolyai din Cluj-Napoca, evenimentul a fost pus într-o aureolă culturală binemeritată printr-o expoziţie la Alba Iulia, o monografie în două versiuni, maghiară şi română (ordinea apariţiei editoriale), şi catalogul expoziţiei. Cantitatea informaţiilor şi calitatea grafică merită atenţia specialiştilor şi spaţiu tipografic pentru prezentare într-o revistă prestigioasă de cultură.

1. Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romano-catolică „Sfântul Mihail" şi Palatul episcopal din Alba Iulia. Cercetări arheologice (2000-2002*), Editura Altip, Alba Iulia, 2008, 710 pagini, 148 desene (prescurtate fig.) inserate în text, 202 planşe aşezate după text, 213 fotografii alb-negri şi color, rezumat în limba engleză. Coautori sunt: Angela Istrate, Daniela Tănase, Monica Dejan, Mihaela Ciauşescu, Pétre Levente Szőcs, Cristian Găzdac, Florentina Chiu. Anexele cuprind: un tabel cu mormintele descoperite; un tabel cu cahlele; legenda straturilor arheologice; legenda structurilor de zidărie; lista figurilor; lista planşelor; abrevieri. După anexe a fost aşezată bibliografia.

Monografia arheologică impresionează la prima vedre prin numărul mare de pagini scrise şi ilustraţia bogată. În prima parte a volumului sunt aşezate capitole introductive. Din prefaţa semnată de Kovács András, cunoscut cercetător al Renaşterii târzii în Transilvania, aflăm că săpăturile arheologice" au decurs prin intermediul Fundaţiei Teleki László din Ungaria, cu sprijinul unor fundaţii şi instituţii de specialitate din Ungaria, respectiv al Arhiepiscopatului Romano - Catolic din Alba Iulia".

Autoarea monografiei, Dana Marcu Istrate relatează în introducerea că în 2008 a fost publicată ediţia în limba maghiară şi, cu sprijinul Consiliului Judeţean Alba, în 2009, ediţia în limba română. Amănuntele sunt interesante, însă nu reflectă îndeajuns efortul financiar făcut pentru împlinirea manifestării culturale prilejuită de sărbătorirea a o mie de ani de la

prima atestare a Episcopiei Romano-Catolice a Transilvaniei, cu sediul la Alba Iulia.

Autoarea face apoi „un necesar excurs" în evoluția preocupărilor pentru cercetarea arheologică la Alba Iulia. Este meritorie evidențierea problematicii cercetării unei așezări cu linii ferme de continuitate și marcaje interesante de discontinuitate. „Programul complex" de cercetare arheologică a Albei Iulia, o așezare emblematică pentru istoria Transilvaniei, este un deziderat pe care societatea actuală în criză materială și de conștiință nu-l va implementa.

Șantierul arheologic de la catedrala din Alba Iulia are deja prin cercetarea regretatului Radu Heitel o aureolă mitică, iar numeroasele poziții ulterioare luate de cercetători au stârnit și mai mult discuțiile. Realitatea este firească din cauza absenței „cvasi-totale a informației tehnice și a materialului arheologic sistematizat în formă primară" (p. 33). Din această precizare se prefigurează cel puțin două abordări în evaluarea materialului arheologic: cea a lui Radu Heitel, care a săpat mult și a publicat puțin și cea propusă de autoare încă în monografia arheologică a Pieței Huet din Sibiu și continuată la Alba Iulia. Stratigrafia generală a sitului este structurată în capitolul IV. Relațiile stratigrafice sunt clar exprimate și ilustrate prin două modele stratigrafice, secțiunea 26, profilul sud I și secțiunea 25, profilul de vest. Depunerile stratigrafice au fost corelate cu perioadele istorice (*orizonturi istorice, secole și epoci)* și cu construcțiile intersectate de săpătura arheologică.

Monografia este exhaustivă, fiind cuprinse informațiile arheologice din toate perioadele istorice. Un capitol consistent este alocat *orizontului roman*. Descrierea structurilor de zidărie se datorează autoarei, dar capitole separate evidențiază aportul colaboratorilor: Mihaela Ciaușescu are un capitol despre ceramică, Sorin Cociș despre obiecte speciale, iar monedele sunt descrise de Cristian Găzdac.

Într-o critică excesivă a arhitecturii monografiei arheologice ce urmărește cu precădere prezentarea materialului arheologic ar trebui să ne exprimăm rezervele față de considerațiile speciale (categorii generale de paste, tipuri de vase asociate - descriere însoțită de grafice -, ceramica legionară) asupra ceramicii romane descoperite pe un șantier arheologic al unei catedrale medievale. Cercetătorul interesat însă de ceramica romană va găsi elemente de referință și mă va contrazice.

Capitolul dedicat secolelor V-VI cuprinde informații generale despre gepizii care au locuit interiorul castrului roman în secolul al VI-lea. Piesele din acest orizont cultural sunt puține: pandantiv, cataramă și placă de centură. Ceramica ștampilată cu împunsături succesive descoperită în stratul de cultură ce-l suprapune pe cel post-roman (secolul al IV-lea) este datorată „influenței germanice". Autoarea capitolului, Daniela Tănase, prezintă considerații generale asupra evoluției ceramicii într-o perioadă mai mare de timp: secolele V-VII. Dat fiind stadiul cercetării și complexitatea perioadei, subiectul nu este încheiat.

Capitolul VIII cuprinde materialul arheologic și considerații asupra orizontului medieval timpuriu - stratul de cultură notat cu cifra 4 - corespunzător perioadei dintre secolul al IX-lea și începutul secolului al XIII-lea. Remarcabilă este strădania de a discuta aici evoluția ceramicii, de a o lega de complexe de locuire și nivele stratigrafice. Între limite cronologice largi și nivele de depunere clare, discuția este firească. Mai dificile sunt nuanțările, cum este încercarea de a lega cronologic „câteva fragmente ceramice de secolul al VIII-lea" (pagina 77). Importanța monografiei, implicit meritul colectivului de autori, este dată de prezentarea integrală a materialului arheologic.

Într-o abordare metodologică care tinde spre exclusivitate, care oferă material de comparație, prezența întregului material arheologic pare firească. Rezultatul se vede în dimensiunile volumului. Există însă riscul ca inventarul publicat să nu poată fi regăsit în muzeele deja saturate de material arheologic prelucrat și chiar neprelucrat. În această discuție responsabilitatea arheologului de teren este primordială.

Orizontul medieval timpuriu a adus cercetătorilor nu numai material arheologic „deosebit de abundent" (p. 77) ci și „o instalație formată din cuptor și groapa de deservire" (p. 78). Concluzia, sprijinită de alte cercetări arheologice intense în zonă este că „o locuire din secolele VIII-XI este evidentă la Alba Iulia" (p. 80).

Substanța monografiei, dată de cantitatea pieselor arheologice și posibilitățile de corelare cu monumentele este evidentă de la capitolul IX - *Orizontul medieval*. După trecerea în revistă a rezultatelor cercetărilor arheologice anterioare urmează informațiile adiacente cercetării arheologice recente de la *turnul de nord-vest* (pp. 90-94), *turnul de sud* (p. 94-96)*; structuri din partea de nord vest a catedralei* (pp. 96-97)*; corul catedralei* (pp. 97-100); *sacristia* (pp. 100-107*; zidul 15* (pp. 107-108*; etapa Möller* (pp. 108 -116).

În evoluția cimitirului care face subiectul capitolului XI sunt identificate cinci orizonturi. Reținem informația utilă studiului comparativ că în interiorul catedralei au fost practicate înmormântări până în perioada modernă (p. 123).

În capitolul XII sunt cuprinse informațiile arheologice obținute de la Palatul episcopal: caracteristicile zidăriei (pp. 128 -1299; stratigrafia (p. 129-132). Săpătura arheologică a dezvelit un zid orientat est-vest al unei anexe și urmele palatului gotic numit palatul II cu turn (p. 138), pivniță (p. 138-140), un al doilea turn rotund (p. 140-143), fântâna (p. 143-144) două latrine (p. 145-147 și p. 150-151). Palatul a fost echipat cu un bastion în colțul de vest. A doua

clădire evidențiată de cercetarea arheologică este așa-numitul *palat III* aflat *în stânga porții de acces* (p. 152). Urmele de scânduri descoperite pe marginea șanțului de fundație arată că zidul a fost construit în cofraj. Acest corp de clădire a fost ridicat *la limita dintre secolele XIV și XV* (p. 155).

Fundațiile de ziduri notate Z. 24, Z. 26, Z. 27 și Z. 34 aparțin incintei de apărare medievale. Tot la capitolul XIII sunt incluse Groapa 33 și urmele fortificației Vauban.

Gropile 1, 2 și 4 sunt incluse în capitolul XV, *Alte complexe*. Ultima dintre ele este o comună groapă de var.

Sistemul de canalizare din secolul al XVIII-lea este descris în capitolul dedicat săpăturilor arheologice din grădina palatului (capitolul al XV-lea). Cărămizile groase de 7 cm dovedesc amenajarea târzie a instalației de canalizare.

Capitolul XVI, *Materialul arheologic,* este structurat astfel: cahle de sobă; veselă și alte obiecte din ceramică; obiecte speciale (metal, os, sticlă). Criteriul formal și cel topografic sunt luate apoi în considerare. Capitole aparte (XVI.5 și XVI.6) au fost dedicate monedelor și materialului arheozoologic din M. 80.

În *concluziile finale* (capitolul XVI) autoarea recunoaște că unele „rezultate sunt discutabile" dar că baza de discuții se lărgește și devine, am spune noi, operabilă pe planul comparațiilor serioase.

Din catalogul mormintelor reține atenția cel notat M 80 - S.23 în care prin săparea gropii mortului din secolele IX-X a deranjat unul mai vechi cu ofrandă animală.

Catalogul formelor îl regăsim în capitolul XVIII. Ceramica romană este clasificată după tipurile de pastă în 14 categorii, apoi în nouă forme. Din perioada migrațiilor au fost inventariate 58 fragmente ceramice și 31 de fragmente din groapa 3. Fragmentele ceramice din secolul al XIV-lea sunt cuprinse într-un tabel și clasificate după criterii cunoscute (pastă, ardere, dimensiuni, decor, degresant, culoare). Materialul arheologic este sintetic prezentat apoi după locul descoperirii (latrină, fântână, turn rotund, gropile 2 și 3 sau în nivelele de depunere stratigrafică (817 fragmente considerate relevante?) (p. 331 – 367). Urmează catalogul obiectelor speciale (pp. 367 -386).

Anexele cuprind un tabel cu mormintele, unul cu cahlele, legenda straturilor; legenda structurilor zidite, lista figurilor; a fotografiilor, planșelor; abrevieri și bibliografia sitului arheologic.

Volumul este însoțit de un consistent rezumat în limba engleză.

Ilustrația este clară și completă. Alături de desene, prezența imaginilor cu fragmentele ceramice este binevenită pentru specialist și, probabil, sugestivă pentru nespecialist. Chiar și din imaginile monedelor se pot vedea detalii.

La cantitatea enormă de informații și observații, la strădania sistematizării lor în sisteme de ordonare inteligibile, concluzia nu poate fi decât pozitivă și sentimentele de admirație.

2. *Catedrala romano-catolică și palatul episcopal din Alba Iulia. Arheologie și Istorie. The Roman Catholic Cathedral and the Epicopal Palce in Alba Iulia. Archaeology and History. A Gyulafehérváry Római Katolikus Székesegyház és Püspöki Palota Régészet és Történelem.* Editor Daniela Marcu Istrate, Alba Iulia, June-Julay, 2009. 234 pagini text și 99 pagini cu fotografii și 3 desene datorate lui Radu Olteanu cu reconstituiri ale sitului arheologic.

Este de remarcat în primul rând calitatea grafică a ilustrației. Piesele sunt dispuse pe fond alb sau negru, contrastul punându-le în evidență caracteristicile. Câteva fragmente au fost reconstituite grafic. „Piesa de rezistență" este o statuetă din argint aurit reprezentând-o pe Sfânta Margareta din Antiohia, descoperită în sacristia catedralei și datată în secolul al XV-lea[3].

Capitolele introductive au fost semnate de Daniela Marcu Istrate (*Cuvânt înainte, Despre cetatea Alba Iulia, Despre cercetările arheologice*). Monedele descoperite sunt prezentate într-un capitol introductiv de Monica Dejan. Autorii capitolului *Restaurarea materialelor* (Dan Anghel, Daniela Ciugudean și Sorin Șerban) au consemnat că intervențiile „au avut ca finalitate asigurarea unei protecții durabile a tuturor obiectelor care vor putea să transmită mesajul lor estetic și istoric în vederea valorificării științifice și expoziționale" (p. 20). La sfârșitul fișei de catalog se regăsesc inițialele celor 10 autori ai textului și ale celor trei fotografi. Catalogul este publicat în limbile română, maghiară și engleză.

3. Expoziția CATEDRALA ROMANO-CATOLICĂ ȘI PALATUL EPISCOPAL DIN ALBA IULIA. ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE a fost organizată de Asociația Culturală Hieronymus din Brașov, Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia și Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național prin intermediul specialiștilor: Daniela Marcu Istrate, Anca Matiș și Gabriela Izdrăilă. Expoziția a fost deschisă până la 6 august la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia. Potrivit sitului asociației Hieronymus „Expoziția și-a propus să descrie cât mai succint rezultatele complexe ale investigațiilor arheologice din colțul sud-vestic al cetății Alba Iulia. Această intenție este materializată prin cele 60 de postere ce conțin texte și imagini legate de derularea săpăturilor, cu un accent special pe acele informații care aduc noutăți legate de Catedrala Sfântul Mihail și palatul episcopal. Expresia materială a acestei istorii este redată de peste 500 de obiecte arheologice prezentate în expoziție, multe dintre ele restaurate, altele păstrate în forma în care pământul le-a restituit"[4]. Este obligatoriu ca tot lotul de piese să fie conservat și apoi, în măsura posibilităților practice

de întregire să capete o formă apropiată de cea inițială.

Mesajul manifestărilor culturale a fost sintetizat de episcopul romano-catolic Jakubiny György „În anul milenar al arhidiecezei noastre, de Sărbătoarea Înălțării la cer". Excelența sa spunea că expoziția și catalogul trebuie să fie „prilej pentru a depune mărturie în ceea ce privește credința și biserica noastră, în acest Ardeal contemporan, care aliniază o multitudine de națiuni, culturi și concepte" (Textul a fost tipărit pe coperta catalogului.)

4. Relativul „anonimat" în care s-au desfășurat acțiunile dedicate milenariumului s-ar putea datora - încercând să scuzăm societatea civilă - unei ambiguități istorice. Într-adevăr, nu există nici un document care să confirme existența în 1009 a unei episcopii a Transilvaniei. E adevărat că în acel an episcopul Azo de Ostia, trimis al papei, a instituit scaunele episcopale în Ungaria creștinată de regele Ștefan[5]. Ca dovadă indirectă a înființării episcopiei în timpul lui Ștefan s-a adus în discuție o scrisoare voievodală din 1277[6]. Neavând dovada documentară a întemeierii în 1009 putem bănui că actul voievodal era unul formal, propagandistic. Gândirea omului medieval accepta cu mult mai ușor decât noi, dar cu același entuziasm opacizarea perspectivei istorice de dragul „interesului comun". Mai mult, timpul în scurgerea socotită de biserică are o valoare mitică mai transparentă decât dimensiunea astronomică. Avem noi, ortodocșii, o dovadă a întemeierii bisericii pe teritoriul României? Perspectiva mitică din care considerăm istoria bisericii ortodoxe duce la apostolul Andrei. Documentele creștinării lipsesc, dar biserica poate spune că românii ortodocși sunt creștini de aproape două mii de ani.

După aceste discuții cu semne de întrebare, rămâne să recunoaștem importanța episcopiei de la Alba Iulia în structura societății medievale transilvănene și să regretăm că nu am luat parte la un eveniment „milenar" la care și-a adus o contribuție majoră, în spiritul relațiilor contemporane lipsite de inhibiții, și colega noastră, dr. Daniela Marcu Istrate.

5. *Pentru moștenirea culturală a episcopiei este important să apreciem încheierea lucrărilor de restaurare la Capela Lazo si la turnul de sud al catedralei, recepționate si sfințite în 29 mai. Restaurarea a fost finanțată în cooperare de guvernele României și Ungariei.*

Sursa ilustrațiilor cu piese arheologice: „Catedrala romano-catolică și alatul episcopal din Alba Iulia. Arheologie și istorie. Catalog de expoziție", editor Daniela Marcu Istrate, Alba Iulia, 2009.

Note:

1. În septembrie a avut loc manifestarea oficială a milenariumului cu participarea oficialităților statului român și maghiar și ai Vaticanului.
2. Autoarea este cunoscută între altele pentru volumele de referință: Daniela Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj-Napoca, 2004 și: Daniela Marcu et alii, *Sibiu. Piața Huet. Monografie arheologică,* I, Alba Iulia, 2007, II, Alba Iulia, 2008.
3. A. A. Rusu, *Sfânta Margareta de la Alba Iulia* (una din cele mai reușite piese de orfevrărie liturgică din goticul târziu). In www *medievistica.* ro.
4. Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romano-catolică și palatul episcopal din Alba–Iulia. Arheologie-Istorie*, în www.*Hieronymus*.ro, accesat în 4 iulie 2009.
5. A. A. Rusu, *Episcopia catolică a Transilvanie (scurtă sinteză)*, în *www.medievistica.ro*, accesat în 4 iulie 2009.
6. Ibidem.

Bibliography

Daniela Marcu Istrate, *Catedrala romano-catolică și palatul episcopal din Alba –Iulia./The Romano-Catholic Cathedral and episcopal palace from Alba Iulia. Arheologie-Istorie*, in www.*Hieronymus*.ro, accesat în 4 iulie 2009.

A. A. Rusu, *Sfânta Margareta de la Alba Iulia (una din cele mai reușite piese de orfevrărie liturgică din goticul târziu/The Saint Margreth from Alba Iulia (one of the most well done lithurgical masterpiece from the Late Gothic in Transilvania)*. în www.*medievistica*.ro, accesat in 4 iulie 2009.

A. A. Rusu, *Episcopia catolică a Transilvaniei (scurtă sinteză)/The Catholic Episcopacy of Transylvania (short story)*), în www.*medievistica*.ro., accesat în 4 iulie 2009.

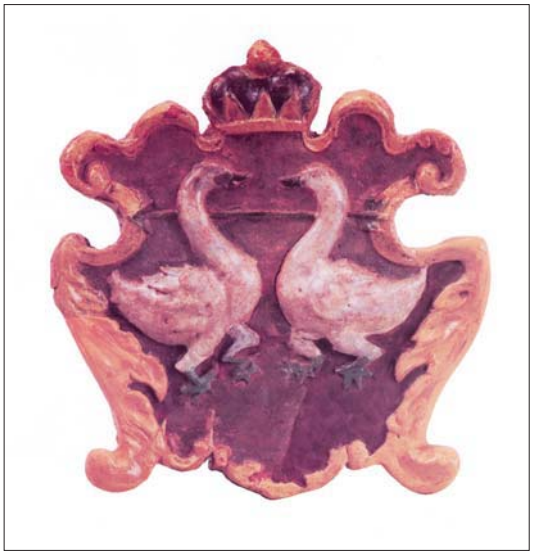

Legenda imaginilor:
Sfanta Margareta
Imagine de la vernisajul expozitiei
Cahla pt. coronament cu stema principelului Gabriel Bethlen
Cupă, secolul XVII